

УДК 378.847.091.31-057.83:811.161.2

Дженджеро О. Л.

ТВОРЧА САМОСТІЙНА РОБОТА СТУДЕНТІВ НЕСПЕЦІАЛЬНИХ ФАКУЛЬТЕТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ "УКРАЇНЬСЬКА МОВА (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)"

У статті розглянуто актуальну проблему сучасної вищої школи – організація самостійної роботи студентів, зокрема під час викладання дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)" на неспеціальних факультетах. Окреслено причини недостатнього висвітлення проблеми й умови ефективної організації самостійної роботи у виші, умотивовано необхідність особистісно й професійно зорієнтованого підходу, подано авторські завдання для самостійної роботи.

Ключові слова: самостійна робота, українська мова (за професійним спрямуванням), особистісно й професійно зорієнтовані форми роботи, розвиток творчої самостійності.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науково-практичними завданнями. Сучасні освітні процеси в українській вищій школі спрямовані на розвиток креативності мовної особистості, здатної ефективно спілкуватися й досягати поставлених комунікативних цілей. Уміння спілкуватися мовою професії підвищує ефективність праці, дає змогу краще орієнтуватися в професійній ситуації та ділових контактах. Вочевидь, підвищення загальномовної культури майбутніх спеціалістів та їхньої фахової мовної культури неможливе без опанування мови в усіх її аспектах. Крім того, стимулювання професійного зростання студентів, виховання їхньої творчої активності, конкурентноспроможності є можливим за умови підвищення ролі самостійної роботи студентів та зміни підходів у роботі викладачів щодо розвитку навичок самостійної роботи студентів.

Самостійна робота є одним з найважливіших компонентів освітнього процесу, що передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної та колективної навчальної діяльності, яка здійснюється як під час аудиторних і позааудиторних занять, без участі викладача, так і під його безпосереднім керівництвом. У контексті сучасної системи навчання самостійна робота домінує серед інших видів навчальної діяльності студентів після практичної підготовки та дає змогу розглядати накопичувані знання як об'єкт власної діяльності студента. Метою організації самостійної роботи студентів є її спрямування на виконання соціального замовлення, тобто у формування у студентів уміння самостійно поповнювати свої знання, орієнтуватися в потоці наукової інформації [1, с. 15].

Таким чином, необхідність пошуку професійно зорієнтованих форм організації самостійної роботи студентів у процесі вивчення дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)" зумовлюється інноваційними викликами глобалізованого світу й стратегічними завданнями мовної підготовки фахівців.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання зазначеної проблеми. Проблема оптимізації самостійної роботи студентів не є новою. Опрацювання наукової літератури, присвяченої розв'язанню окресленої проблеми, свідчить, що деякі питання теорії й практики розкрито в працях Ю. Бабанського, В. Бондаря, В. Безпалька, В. Загвязинського І. Лернера, Л. Спіріна, М. Шкіля, В. Євдокимова та ін. Про самостійну роботу як один з ефективних методів пізнавальної діяльності писали педагоги А. Алексюк, Б. Єсіпов, П. Підкасистий. На теоретико-методологічному рівні проблема організації самостійної роботи студентів знайшла своє висвітлення в працях відомих психологів А. Петровського, О. Леонтьєва, К. Платонова, С. Рубінштейна, а також методистів – О. Біляєва, Л. Паламар, М. Пентилок, К. Плиско та ін.

Попри, здавалось би, очевидну активність у дослідженні різних аспектів організації самостійної роботи, досі не з'ясованими залишається багато питань, чіткості й узгодженості потребує науковий апарат. Так, наприклад, на наш погляд, поверховим є тлумачення самостійної роботи лише як одного з видів навчальних занять, специфічною особливістю якого є відсутність викладача в момент навчальної діяльності студента [2].

Цілоком підтримуємо думку доктора педагогічних наук, професора А. Дзундзи, яка серед причин недостатньої розробленості форм і методів організації самостійної роботи студентів називає такі:

- перевантаженість викладачів повсякденною навчальною й організаційною роботою;
- недостатній рівень індивідуалізації навчання у вищих навчальних закладах;

– недосконалість, а подекуди й відсутність засобів, у тому числі електронних, за допомогою яких викладач міг би прискорити прийом звітів із самостійної роботи;

– слабка база навчально-методичного забезпечення самостійної роботи студентів та ін. [3].

Мета статті – привернути увагу до важливості проблеми організації професійно зорієнтованої самостійної роботи студентів з дисципліни "Українська мова за професійним спрямуванням", запропонувати власне бачення її розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Прийнято вважати, що самостійна робота є одним з найважливіших компонентів освітнього процесу, що передбачає інтеграцію різних видів індивідуальної та колективної навчальної діяльності, яка здійснюється як під час аудиторних і позааудиторних занять, без участі викладача, так і під його безпосереднім керівництвом. У контексті сучасної системи навчання самостійна робота домінує серед інших видів навчальної діяльності студентів після практичної підготовки та дає змогу розглядати накопичувані знання як об'єкт власної діяльності студента.

Час, відведений для самостійної роботи студента, регламентується навчальним планом (робочим навчальним планом) і повинен становити не менше ніж 1/3 та не більше ніж 2/3 від загального обсягу навчального часу, відведеного для вивчення конкретної дисципліни. (Співвідношення обсягів СРС та аудиторних занять визначається з урахуванням специфіки та змісту конкретної навчальної дисципліни, її місця, значення і дидактичної мети в реалізації освітньо-професійної програми (ОПП), а також обсягів практичних, семінарських і лабораторних занять в навчальному процесі) [4].

Дисципліна "Українська мова за професійним спрямуванням" входить до циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки і є обов'язковою до вивчення в усіх ВНЗ України. Ученою радою ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка в 2015 році було рекомендовано виділити на вивчення зазначеної дисципліни не менше, ніж 3 кредити. На всіх неспеціальних факультетах самостійна робота становить 2/3 від загальної кількості годин.

Зміст самостійної роботи визначається робочою програмою, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача і може складатися з таких видів роботи:

1. Підготовка до аудиторних занять (лекцій, практичних, консультацій з лектором тощо).
2. Виконання індивідуальних завдань.
3. Самостійне опрацювання окремих тем навчальної дисципліни відповідно до робочої програми навчальної дисципліни.
4. Перекладання іншомовних текстів.
5. Виконання контрольних робіт студентами заочної і дистанційної форм навчання.
6. Підготовка й виконання завдань, передбачених програмою практичної підготовки, творчих робіт, вивчення віршів тощо.
7. Підготовка до всіх видів контролю, у тому числі до модульних і комплексних контрольних робіт.
8. Робота в студентських наукових проблемних групах, семінарах тощо.
9. Участь у роботі наукових і науково-практичних конференцій, олімпіад з фаху або навчальної дисципліни тощо.
10. Виконання завдань, які базуються на використанні сучасних інформаційних технологій і комп'ютерних засобів навчання.

На наш погляд, реалізації самостійної роботи можлива лише за умови забезпечення кожного студента такими складовими:

1. Інформаційними ресурсами (довідники, навчальні посібники, банки індивідуальних завдань, навчальні програми, пакети прикладних програм тощо).
2. Умовами в кімнаті самостійної підготовки до занять (для студентів, що мешкають у гуртожитку).
3. Методичними матеріалами (вказівки, рекомендації, практикуми та ін.).
4. Контрольними матеріалами (екзаменаційні білети, тести і т. д.).
5. Ресурсами часу.
6. Консультаціями.
7. Можливістю публічного обговорення теоретичних або практичних результатів, здобутих студентом самостійно (конференції, олімпіади, конкурси).

На жаль, наукова й творча самостійна робота в університеті продовжує залишатись своєрідним додатком, а не основним інтегративним компонентом навчального процесу, а, отже, майбутній учитель-дослідник не спрямований на творчість, на новаторство. Для прикладу, у французьких університетах на виконання курсової роботи відводиться 70 годин самостійної роботи і 12–30 годин консультацій з науковим керівником; уже кількість годин вказує на вагомість наукової підготовки вчителя, її значення у практичній діяльності школи).

Студенти з допомогою викладачів повинні набути вмінь користуватися науковою, довідковою, методичною літературою, що видана рідною та іноземними мовами, перекладати тексти із спеціальності з іноземної мови на рідну, з рідної на іноземну, а також редагувати ці тексти; володіти методикою

перекладання й реферування тексту, мати навички комп'ютерної обробки даних; володіти методами інформаційного пошуку (також і в системі Інтернет).

Вважаємо, що викладач має право здійснювати диференційований підхід у науковому керівництві, приділяючи більшу увагу студентам, котрі прагнуть наукового розвитку. Це здійснюється, як правило, з урахуванням психологічних особливостей студента, його філологічного чи педагогічного інтересу. Кращі студентські роботи після їх обговорення на засіданнях гуртка, проблемної студентської групи за рекомендацією наукового керівника, кафедри пропонуються на студентську наукову конференцію.

Нетиповими творчими завданнями в самостійній підготовці студентів до семінарів є розроблення *завдань-інструкцій, завдань-реконструкцій, завдань-пошуків* з елементами наукових досліджень для навчального курсу (курс – на вибір). Стимулює творчу самостійність і така робота: разом із завданням, яке було запропоновано виконати з певного навчального курсу, подати власні запитання і завдання з цієї ж проблеми з елементами наукового пошуку.

Упорядкування студентського словника "Антисуржик" – ще один із видів позааудиторної роботи, що спонукає студентів до творчої самостійності. Студентам пропонується добирати й записувати до кожного практичного заняття по 8-10 прикладів уживання суржику й нормативні варіанти до них.

У змістовому модулі "Професійна комунікація" студентам пропонуємо *самостійну підготовку мультимедійних презентацій з подальшим їх показом*. Тему студент формулює за одним із запропонованих напрямів: "Видатні чернігівці", "Туристичними стежками Чернігівщини" (студентам-історикам), "Стратегія мого професійного розвитку" (майбутнім психологам, соціальним педагогам, соціологам), "Моя хобі" (студентам технологічного факультету). Підготовка і представлення презентацій дає змогу визначити рівень оволодіння лексичними, граматичними, правописними та іншими нормами української літературної мови, уміння працювати з джерелами інформації, композиціювати дібраний матеріал та виступати перед аудиторією. Студент повинен продемонструвати знання про структуру й оформлення презентації, навички публічного виступу, практичне застосування знання норм літературної мови, креативність.

На розвиток творчої самостійності також спрямоване завдання з лексико-фразеологічного аналізу тексту. Студентам-історикам пропонується самостійно дібрати уривок з художньої літератури історичної тематики і, звернувшись до філологічних словників, здійснити *лексико-фразеологічний аналіз тексту* за планом:

1. Виписати 5-10 загальноживаних слів.
2. Виписати 5-10 однозначних слів.
3. Виписати 5 багатозначних слів з указанням усіх його можливих значень.
4. Виписати по 3 слова, вжитих у прямому і переносному значенні. З'ясувати їх лексичне значення.
5. Виписати всі слова, що мають омоніми.
6. Виписати 5 будь-яких слів і дібрати до них якомога більше синонімів.
7. Виписати всі діалектні слова, указати значення.
8. Виписати по 5 слів запозиченої і корінної лексики, указати ознаку, за якою було зроблено вибір; в іншомовних словах зазначити мову, з якої було запозичено слово.
9. Виписати всі наявні фразеологізми, указати значення.
10. Виписати слова (до 10), що мають пароніми; з'ясувати значення.
11. Виписати усі застарілі слова, указати їх вид (історизм чи архаїзм) і значення.

Пропонуючи таке завдання, викладач обов'язково повинен порадити студентам літературу, зокрема словники, які стануть в нагоді:

1. Сліпушко О. М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика [Текст] : 10 000 слів / О. М. Сліпушко. К. : Криниця, 2000. 511 с.
2. Словник іншомовних слів [Текст] / за ред. О. С. Мельничука. К. : Голов. ред. УРЕ, 1985. 966 с.
3. Полюга Л. М. Словник синонімів української мови / Л. М. Полюга ; Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Укр. мовноінформ. фонд. Київ : Довіра, 2001. 477 с.
4. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови / Л. М. Полюга ; НАН України, Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича, Укр. мовноінформ. фонд. Вид. 4е. Київ : Довіра, 2008. 509.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с.
6. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови / Д. Г. Гринчишин, О. А. Сербенська. – К., 1986. – 222 с.
7. Етимологічний словник української мови : у 7-ми т. / укл. Г. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, А. П. Критенко та ін. ; редкол.: О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К. : Наук. думка. – Т. I. – 1982. – 631 с. ; Т. II. – 1985. – 570 с. ; Т. III. – 1989. – 550 с. ; Т. IV. – 2004. – 656 с.
8. Фразеологічний словник української мови : близько 2500 виразів / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Освіта, 1998. – 224 с.

Іншим професійно зорієнтованим завданням для студентів-істориків у процесі виконання самостійної роботи є *аналіз і анотування словника чи довідника історичної тематики*. Важливо, що в кожного студента групи – "свій" словник (пропонується 30 словників). Номер словника в переліку відповідає номеру студента за списком у журналі. Це такі джерела, як, наприклад, "Прізвища Степової України" В. Горпинича, "Ономастика України першого тисячоліття нашої ери" О. Абакумова, "Україна в словах: Мовокраїнознавчий словник-довідник" Н. Данилюк, "Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі" І. Железняка, "Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник" П. Чуски та інші.

У змістовому модулі "Наукова комунікація як складова фахової діяльності" передбачена *самостійна робота з українськими термінологічними словниками й довідниками* (у тому числі електронними): студенти з'ясовують значення фахових термінів, добирають українські синоніми до запозичених термінів і навпаки, уточнюють значення термінів-паронімів, працюють над орфограмами в термінах (підготовка словникових диктантів) тощо. Важливо, щоб серед пропонованих викладачем термінів були не лише загальнонаукові, а й вузькоспеціальні терміни.

Важливими в цьому модулі також є завдання на *перекладання й редагування фахових текстів*. Так самостійна робота дає можливість звернути увагу студентів на такі складові фахової грамотності:

- загальна грамотність (граматика, морфологія і синтаксис);
- професійна грамотність (термінологія, апарат посилань);
- логічна грамотність (відповідність законам логіки, правилам аргументації та доведення);
- методологічна грамотність (коректне використання методологічного інструментарію філософського, загальнонаукового й спеціальнонаукового рівнів);
- технічна і графічна грамотність (у наведених таблицях, графіках, діаграмах, схемах, ілюстраціях).

Наприкінці вивчення дисципліни "Українська мова за професійним спрямуванням" студенти пишуть *наукову статтю*. Тема вибирається з переліку, однак, за згодою викладача, студент може запропонувати й іншу тему, яка його цікавить або є предметом дослідження в іншій навчальній дисципліні. Цей вид творчої самостійної роботи сприяє глибшому й повнішому розкриттю світу рідної мови, рідного слова, допомагає молодим дослідникам оволодіти методикою наукових досліджень, розвинути навички самостійної пошукової роботи, виховувати творче ставлення, прищеплювати смак до наукового пошуку, підвищувати власну наукову активність, розумові здібності, проявляти інтелектуальну ініціативу.

Орієнтовні теми наукових статей:

1. Мова сучасних українських газет.
2. Лексичні запозичення останніх років у сучасній українській мові.
3. Професійна лексика в діловому мовленні.
4. Суспільно-політична лексика у мові засобів масової інформації.
5. Іменники множинної форми в українській мові.
6. Запозичення з англійської (або будь-якої іншої) мови в сучасній українській літературній мові.
7. Сучасні пріоритети в галузі фахової термінології: національне чи інтернаціональне?
8. Калькування і кальки: позитивний чи негативний спосіб перекладу фахових термінів?
9. Складні випадки терміновживання (на прикладі фахової термінології).
10. Діалектні слова на Чернігівщині.

Висновки й перспективи подальших розвідок порушеної проблеми. Таким чином, моделювання процесу навчальної роботи, зокрема організація самостійної роботи має стати важливим засобом розвитку творчої самостійності студентів. Вона повинна бути спрямована на підготовку вчителя-дослідника нового типу мислення, якому притаманний високий динамізм, для якого головним є культ пошуку пізнання, а не лише культ знань. Однією з найважливіших умов активізації пізнавальної діяльності студентів є органічна взаємодія предметів, зміцнення міжпредметних зв'язків. Студенти мають бути готові переносити набуті знання й уміння зі сфери діяльності в межах однієї дисципліни в іншу.

Результати аналізу самостійних студентських робіт, виконаних під час вивчення дисципліни "Українська мова (за професійним спрямуванням)" відкривають перспективу вдосконалення навчання студентів нефілологічних спеціальностей репродуктивного і продуктивного мовлення, дають можливість призвичаїти студентів до пошукової роботи, урахувати реальні й потенційні комунікативні потреби студентів, а також дають змогу внести корективи до робочих програм, методичних рекомендацій тощо.

Використані джерела

1. Організація самостійної роботи студентів з педагогіки: [навч. посіб.] / Під ред. В. І. Євдокимова. – Харків: ХДПУ, 2000. – 160 с.
2. Козаков В. А. Вища освіта в Україні та у світі: проблема цілей і їх реалізація / В. А. Козаков // Сучасні системи вищої освіти: порівняння для України. – К.: НаУКМА, 1997. – С. 60–82.

3. Дзундза А. И. Практические аспекты организации самостоятельной работы студентов / А. И. Дзундза // *Didactics of mathematics: Problems and Investigations*. – Issue 26. – 2006. – P. 52–55.
4. Кочина Л. Організація та зміст самостійної роботи / Л. Кочина, І. Сіданич // *Початкова освіта*. – 2009. – №11. – С. 20–22.
5. Луценко В. В. Формування педагогічного середовища, сприятливого для самостійної діяльності студентів / В. В. Луценко // *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: зб. наук. праць [текст]*. – Х.: ОВС, 2002. – Вип. 17. – С. 21–27.
6. Карпов Я. С., Павленко В. М. Напрямки підвищення ефективності самостійної роботи студентів / Я. С. Карпов, В. М. Павленко // *Стратегія посилення СРС у контексті приєднання України до Болонського процесу: матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції*. – Харків, ХНАМГ, 2004. – С. 87–89.

Dzhendzhero O.

**CREATIVE INDIVIDUAL WORK OF STUDENTS
OF NON-SPECIAL DEPARTMENTS IN THE PROCESS OF STUDYING THE SUBJECT
"UKRAINIAN LANGUAGE (FOR PROFESSIONAL DIRECTION)"**

The article deals with the urgent problem of the modern higher education – the organization of individual work of students, particularly during the course of study "Ukrainian Language (for professional direction)" at non-special departments. The stimulation of student's professional progress, growth of their creative activity and competitive ability become possible only in case of increasing the role of individual work and modification of teacher's approaches to the development of students' individual work skills. The author clarifies the reasons for inadequate treatment of the problem and the conditions for effective organization of individual work at higher educational establishments, explicates the necessity of learner-centered and profession-oriented approach. One of the most important factors, that provoke students' cognitive activity, is to deepen intersubject communications. Students must be ready to carry the acquired knowledge and skills over from one sphere of activity, which is measured by a definite field of study, to another. The research also presents the author's set of tasks for individual work of non-special department students in the process of studying the subject "Ukrainian Language (for professional direction)". They include such kinds of work as making own glossaries, individual preparation of multi-media presentations with the further demonstration, lexical-phraseological analysis of a text, analysis and annotation of a glossary or a guidebook with a historic content, translation and edition of professional texts, writing a research article, etc.

Key words: *individual work, Ukrainian language (for professional direction), learner-centered and profession-oriented forms of work, development of a creative approach to individual work.*

Стаття надійшла до редакції 14.02.2016